

KNJIŽEVNA POROČILA

Pahor Jože: *Medvladje*. Socialen roman. Trst. Založila »Socialna Matica« v Trstu. 1923. 234 str.

Slovenska moderna proza je tekom zadnjih desetletij — zlasti pred vojno — pod Cankarjevim vplivom zablodila v nekak skrajni lirski subjektivizem, ki je pretil, da bo naša knjižna beseda zvođenela v neko brezupno sterilnost in brez-zvočnost, da bo naše prozno slovstvo ohromelo v neko bledikasto, váse zamaknjeno literarno pozérstvo, ki nič ne ve in ne sluti, kaj se odigrava krog njega in da je tisto, kar se godi izven njega, neskončno važnejše, bogatejše in pestrejšče, nego vsa ta papirnata literatura, lažno glupa in epigonska. Tako je prišlo, da se je vsak pisunček, ki ni niti absolviral osnovne šole za reportérje, a ga je gnalo, da se razonegavi na literarnem poprišču in se je navadil par Cankarjevih stilističnih posebnosti, ovijal v togo velikega pisatelja umetnika, prezirajoč v pozi Cankarjevega junaka vsako betvico zunanjega, tisočkrat pomembnejšega življenja, pljujoč na filistre in rodoljube ter živeč le svojim »sanjam«, ki jih je pošiljal v svet kot razodetja, a so bile na las podobne brezpomembnim šolskim nalogam. Tako smo dobili na tucate in tucate meglenih črtic, novel, skic, osnutkov... Papir! V liriki se je klepalo prosto po Župančiču, v prozi še bolj prosto po Cankarju. A ker Župančiču ni mogoče tako zlepa do živa, je to literarno epigonstvo napravilo razmeroma več škode v prozi nego v poeziji. V poezijo se je vgnezdilo v večji meri šele zadnje čase po vojni. Zakaj skoro vse te naše najmodernejšče »struje« — meglene in neopredeljive — (nikjer na svetu se danes ne piše več taka »poezija« à la Podbevšek, Onič etc. in taka frazasta proza à la Jarc), vse te amelodične in aritmične, v izrazu skrajno bombastične fantazije in fantazmogorije, so bolj ali manj samo eden poslednjih izrastkov Cankarjevega epigonstva, začinjenega z nemško-židovsko-epigonskimi ingrediencami.

Malo jih je bilo med nami, ki so točno vedeli, kaj je umetniška proza in kaj ni. Najbolje med njimi je brezdvomno vedel in čutil Cankar sam. On, ki se je otresal svojih nevšečnih epigonov kakor podrepnih muh, ki je po drugi plati odklanjal Jurčiča zaradi njegovega prefeljtonskega pojmovanja in črtanja ljudi, a visoko cenil prirodno-resničnega Trdino in brezobzirno doslednega Fr. Levstika zaradi njune sočne in jedrnate govorce in ki je končno močno občutil potrebo, da je Slovencem treba napisati njih »veliki tekst«, je tudi moral čutiti, da je njegov skrajni subjektivizem, v katerega ga je vedno znova tiral njegov umetniški demon, neprimeren izraz za ta véliki tekst in da je ta njegov subjektivizem njemu kot poetu najvišja vrlina, a kot prozaiku velikega stila morda največja ovira in nedostatek. Izkazalo se je že, da lirična proza, najsi še tako umetniška in osebna kot jo je pisal Cankar, ni najprikladnejši izraz za tako ogromen, raznolik, kompliciran, vseobsežen koncept kakor ga zahteva podajanje celokupnega socialnega organizma kakega naroda. Zanimivo je pri tem, da je najpomembnejše in najkonkretnejše Cankarjevo delo (izvzemši seveda njegove satire) hkratu tudi najobjektivnejše v izrazu — to je njegov »Hlapec Jernej«.

Vsa pristna epika (kakor tudi dramatika), popisujoč stvari in videze in dogodke zunanjega, vidnega sveta, pozajemajoč iz nevidnega, duhovnega — teži

Književna poročila

po materijalizaciji in konkretizaciji. Teži po absolutno objektivnem izrazu, umetniško-brezosebne in brezobzirno točnem. Zato moderni svetovna proza (v opraki z impresionizmom in simbolizmom, ki sta negovala lirično prozo) ne čita in ne poplazuje več »idej«: zunanjih stvari, ki jih pisatelj v te stvari vnaša in vnemlja sam, marveč skuša zajeti in očrtati »ideje«, ki jo izšareva stvar sama, stvar kot taka. Literarna historija imenuje to umetnost ekspresionizem, v bistvu pa je to umetnost vse prava in resnična proza.

Odpor proti gospodujočemu širokemu subjektivizmu v prozi se je javil v slovenskem slovetstvu tudi že pred vojno. Na mislim tukaj prozo F. S. Finžgarja, ki se je razvijal v povsem drugo smer, kakor — resno — Cankar in ki je v svojih najboljših stvarih ostal vsaj v glavnih osnovah zvest tradicijam slovenskega pripovedništva, opozoril pa bi na Kraigherjev roman »Kontrolor Škrobar«. Velic nedostatkam, v katere je pisatelja zavajal njegov temperament pri ustvarjanju tega širokega koncepta, je to delo prvi resni poskus s modernimi sredstvi objektivno prikazati kos npravitveno-socialnega narodnega življenja, gledanega skozi prizmo evropskega nacionalizma. Zato je to delo idejno sicer običajno v svoji dobi kot dokument, v formalnem pogledu pa je obetalo slovenski epiki prozi nove možnosti. Kaki so v tem romanu, ki izpričuje obeto slovenskega naturalizma. Ni to naturalizma stare šole, mehanično prevzet iz impresionizma in odet v slovensko besedo, marveč je — oplojen s pridobitvami impresionizma in simbolizma ter utemeljen v posebnostih dobe, miljeja in plemena — našel nov, svež, elementaren izraz. Ta slovenski ne-naturalizem, kakor bi ga imenoval, obogatil se s spiritualnostjo ekspresionizma, s poduhovljenjem vseh vidnih in nevidnih stvari, se je zlasti v kaotični povojni razgibanosti izkazal za morda najadekvatnejše umetniško izrazno sredstvo. Zato šteje dandanes med mladimi slovenskimi pripovedniki mnogo privrženecv. Opozoril bi tukaj zlasti na prozo Juša Kozaka, Angela Cerkevnik, Toneta Seliskarja. Tudi proza Jožeta Pahorja, kakor se nam izpričuje v njegovem romanu »Medvladje«, bi uvrstil v to skupino.

Jože Pahor je mlad učitelj v italijanski Sloveniji. Kotikor mi je znano, je pričel objavljati svoje prve stvari med vojno v »Domu in Svatu«. »Medvladje« je njegovo prvo večje delo.

Razumljivo je tedaj, da se v tem svojem široko zasnovanem prvencu pisatelj ni mogel povsem izogniti vsem tistim hibam in napakam, ki neizogibno preto vsakemu že tako nadarjenemu pisatelju pri gradnji njegovega prvega večjega dela. Čeprav je snov tega dela že tako preudarjena in premišljena, arhitektonske protoktane in neravnosti matematično odmerjena, se čitatelj pri čitanju »Medvladja« ne more ubraniti dojmu, da se v romanu vrzeli, ki bi se brezpogojno morale izpolniti, in po drugi strani dolžine, ki bi utegnile brez škode izostati.

Dejanje povesti je pisatelj postavil na ozemlje nekdanje Gorijske v dobo koncem vojne in v dobo prevrata do prihoda Italijanov v te pokrajine. Nadel si je torej nad vse težko nalogo: očrtati eno najbujnejših in usjburnejših dob, kar sta jih naša zemlja in naš rod preživela tekom sedanjih stoletij, dobo, ki vrhu tega notranje nikakor še ni zaključena. Stopnjevano propadanje-starih sil, ki so doslej tekom stoletij vodile in gibale usode posameznikov in družbe na tej zemlji — ter končno njih popolni propad — nato vseobče beganje, razpad, lakanje, kace — in slednjic oprezno prihajanje novih nezasnih sil — to vrtiljasto razdobje imenuje pisatelj »Medvladje«. Umetniško oblikovanje te valedramatične epohe, psihološko črtanje bojev, ki jih ta doba utrinja v dušah družbe, družine in posameznika,

Književna poročila

vzrast človeka iz stare dobe v novo ali njegov propad — je gotovo nad vse privlačna in mameča snov pisatelju, dramatik, socijologu in zgodovinarju! Toda — kakor rečeno — ta doba zlasti v socialnem pogledu, ki tvori osnovo romanu, še daleko ni zaključena in definitivno ustaljena. Medvladje v dušah traja še vedno. Idejna borba v dušah ljudi, nastopajočih v tem delu, je morda večna — zaključen je lahko samo zunanji okvir, doba, iz katere je seme od pamtiveka pognalo nove brsti. Vendar pa nam je tudi ta doba preblizu. Zato pisatelj seveda nima zadostne distance do predmetov in stvari, dogodkov in ljudi, da bi pretehtal in precenil vse zastarele, nežive in na drugi strani nove, resnično tvorne vrednote s tisto pravično kritičnostjo in brezobzirno objektivnostjo, ki jo tako lepo razodevajo nekatere strani njegove povesti ter bi tako dvignil svoje delo na stopnjo umetnine, ki je vekomaj občečloveška, kozmopolitska in izvenčasna. Z deskriptivnostjo, ki razodeva ne samo pristnokrvnega naturalista, marveč mestoma naravnost crudiranega socijologa, črta pisatelj dogodke in ljudi. Ti ljudje, najsi še tako individualno in večinoma jako spretno očrtani, so idejni predstavniki svojih skupin, tipi. Na eni strani propadajoči Gruden s svojo famijlo in svojo tragično-ironično »Obnovo«, na drugi tovarnar Rojnik, rastoč v novo dobo (nad vse posrečena figura), v sredi revolucionarni ekstremist Slak (njegov značaj ni vedno zadostno motiviran) s svojo družino in posebno s svojo hčerko Stano; krog te idejne trojice pa se gnete še cela skupina ljudi od aristokratov do delavcev, tudi po večini zadostno niansiranih, tako da jih čitatelj lahko vidi pred sabo. Pestra slika vsekakor, ki pa ravno zaradi svoje preprode analize neredkokdaj utruja in zbledeva. Ne glede na to pa so v knjigi strani, iz katerih puhti žar npravstvenega patosa, tistega visokega etosa, ki ga razodevajo nekatere strani Zolajeve. Te strani nam osvetljujejo pisatelja v njegovi pravi in pristni podobi, katere osnovna črta je vestna, globoka in brezobzirna resnoba, o čemer priča vse njegovo »Medvladje«. Ta kruta, nepotvorjena resnoba, s katero je delo pisano in kakršne je v današnjih klovnsko-neresnih časih malo med našimi mladimi pisatelji, mi je porok za uspešno pisateljsko bodočnost Pahorjevo. Njegovo »Medvladje« — slika najviharnejšega razdobja, zajetega iz idejnega čuvstvovanja evropskega socijalizma — preide v naše sožitje in njega bodočnost, ako ne kot polnovredna umetnina, gotovo kot pomemben in dragocen dokument.

Jezik v knjigi je malone vseskozi vzoren. Tudi to je v današnjih jezikovno razvratnih časih odlika pisatelju.

Fran Albrecht.

Dr. Josip Mal, Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih. Knjižnica Narodne Galerije, I. Ljubljana 1924. Izdala in založila Narodna Galerija v Ljubljani.

Stoletovemu poizkusu orisati zgodovino upodablajoče umetnosti pri Slovencih je sledil v zelo kratkem času drugi še temeljitejši poizkus: podati v koncizni, pregledni obliki zgodovino umetnosti na današnjem ozemlju kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ljubljanska Narodna Galerija je Malovo knjigo postavila na čelo svojim publikacijam ter tako nekako začrtala okvir, v katerem se bodo gibale razprave njene knjižnice.

Stele je imel pri svojem »Orisu« veliko lažjo nalogo, saj je obravnaval umetnostno tvornost samo med Slovenci; imel je pri tem opraviti s kolikor toliko enotnim kulturnim okrožjem, zbral je obilo množino spomenikov, ki so bili prav njemu kot konservatorju najbolj dostopni, jih historično razpredelil in skušal